

Становище

За дисертационния труд на **Еньо Стоянов** на тема **"Инвенция и литература в съвременната теория"** за получаване на научната и образователна степен "доктор" в област 2. Хуманитарни науки, направление 2.1. Филология (Теория на литературата)

От проф. д-р Тодор Христов, катедра "Теория на литературата", Факултет по славянски филологии, СУ "Св. Климент Охридски"

Въз основа на заповед No.РД-38-425/15.07.2024 на Ректора на СУ "Св. Климент Охридски" съм назначен за член на научното жури по защитата на дисертационния труд на Еньо Стоянов. Процедурата е спазена във всички нейни аспекти. Дисертантът е изпълнил необходимите минимални национални изисквания за научна област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Теория на литературата), изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложение н ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Обобщени данни за научната продукция и дейността на кандидата

Еньо Стоянов е завършил българска филология в СУ "Св. Климент Охридски", магистратура по литературознание в СУ и магистратура по литература и философия в Университета в Уорик, Великобритания. Той е асистент по теория на литературата в СУ от 2008 г. Автор е на 36 научни публикации в български и международни издания.

Оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на Еньо Стоянов на тема "Инвенция и литература в съвременната теория" с общ обем от 286 стандартни страници се състои от увод, осем глави, заключение и библиография от 122 заглавия, от които 72 на английски и френски език. Обект на изследването е отношението между инвенция и литература в съвременната теория. То вписва инвенцията в съзвездие от понятия: ново; литература; мимезис; фикционалност; перформативност; творчество; изнамиране; изобретяване; иновация; остроумие; изменение; повторение. Всяко от тези понятия на свой ред е вписано в други съзвездия, реконструирани въз основа на текстове на Радосвет Коларов, Балтазар Грасиан, Емануеле Тезауро, Едуард Йънг, Едмънд Бърк, Жак Дерида, Волфганг Изер, Любомир Долежел, Пол Рикъор, Анри Бергсон,

Жилбер Симондон, Жил Делюз. Например в текстовете на Теодор Адорно и Петер Бюргер новото е в констелация с пазара, овещняването, отчуждението, идеологията и дори джаза (71)¹, всички свързани от притегателната сила на звезда, която все още остава под теоретичния и дори под утопичния хоризонт, но вече предвещава спасението на новото чрез изкуството (73).

Съзвездието от понятия, свързани с инвенцията, е очертано върху подобни констелации, извлечени от споменатите автори посредством "метатеоретичен коментар" (4). Как се очертава ново созвездие? На първо място, това предполага откриването на нов гравитационен център; в дисертацията такава функция изпълнява новото. Второ, необходимо е да бъдат децентрирани изходните, вече установени констелации. Например Петер Бюргер поставя въпроса дали авангардът може да бъде определен откъм новото, но този въпрос вече предполага понятие за ново. Поради това, ако питането на Бюргер бъде абстрахирано от проблематиката на авангарда, така че да стане авторефлексивно, ако бъде прегънато върху самото себе си, то се превръща във въпрос за новото. Тъй като Петер Бюргер е наследил понятието си за ново от Теодор Адорно, рефлексивното огъване на въпроса блокира установената тенденция на четене на Адорно, отхлабвайки връзката на неговата естетика с марксизма (разбира се, без да я прекъсва); в резултат на това понятието за ново, изградено от Адорно, вече отправя към "себеподривно автономизиране на творбата" (80), разкриващо едно възвратно движение от актуалното към виртуалното (79), което в заключителната глава ще бъде уловено в понятието за контраактуализация. Такъв подход несъмнено остава верен на духа на Адорно, но открива в неговата естетическа теория потенциал, който, изглежда, Петер Бюргер е пропуснал въпреки верността си към учителя (83). Дисертационният труд предлага изобилие от подобни прегъвания и превръщания. Особено иновативни ми се струват трансформирането на понятието за метафора в проблем за възникването на нова референция, оттук — за новото като референт и в крайна сметка — отново за новото (186); интерпретацията на субекта при Бергсон като "изложеностнаустояващо новото" (197); схващането на авторството като модалност на възникване на новото (135). В подобни точки изследването на Еньо Стоянов не просто представя, а възплъщава инвенцията.

Трето, очертаването на инвенцията като созвездие от понятия предполага разчертаването на напречни линии, свързващи понятия от различни констелации. Например уводът вдвоява мимезис и инвенция, щрихирайки междината, в която е ситуирано новото като самополагащо се (10). Това вдвояване е удвоено във финалната глава, разглеждаща "комплементарността между инвенция и творчество вначинанаизгражданенаусловиязановост" (234), която на свой ред е обоснована чрез вдвояването на Делюз и Симондон (229). Това удвоено вдвояване обаче служи за рамка, през която да бъде прокарана двойната нишка, свързваща и различаваща актуализация и контраактуализация (основата, върху която е изтъкана аргументацията в изследването). Разбира

¹По-нататък цифрите в скоби указват към страници от дисертацията.

се, тази основа е уплътнена с вътък от допълнителни връзки, например плътното преплитане на литература, творчество и мимезис, стегнати до общ възел заедно с генеалогическите отмествания помежду им (233). Еньо Стоянов свързва по сходен начин не само понятия, но и проблеми, да речем въображаемото и несъзнаваното (93) или инвенцията и траенето (193). Като точки, пресечени от свързващи линии, функционират също и фигури като Адорно и романтизма (102), Долежел и Платон (167), Рикьор и Новата критика (192), понякога в сложно преплитане помежду им, както в случая с Изер, Филип Сидни, музите и Платон (106).

Четвърто, особено иновативна черта на изследването е свързването на понятийни констелации посредством ограничения, указващи съществени, нерядко същностни празноти. Например начинът, по който Дерида обвързва новото и другото, се оказва близък до механизма на бароковата алегория и отгук – в плен на онтологичната, която деконструкцията се стреми да превъзмогне; това подсказва нуждата от откриване на строго иманентни основания за повторимостта на новото (66), мотивирала прехода към анализа на самополагането му в естетическата теория на Теодор Адорно. Понятието за фикционалност, изградено от Волфганг Изер, пропуска това, че фикционализиращите актове създават самото фикционализирано (133), а нуждата да бъде запълнена тази празнота стимулира насочването към проблема за възможните светове. Долежел обаче не изгражда понятие за събитие и в крайна сметка остава твърде близо до Платоновото схващане за мимезиса (166–167). Изследването компенсира това посредством свързването на инвенцията с пораждането на нова референция в метафората, но Рикьор предпоставя твърдо разграничение между онтология и епистемология и съответно – между поезия и философия, каквото всъщност трудно може да бъде прокарано, без да подкопае изградените от него понятия за метафора и поетически език (190). Бергсоновото понятие за творчество показва илюзорността на такова разграничение, но той не взема предвид това, че траенето на еволюцията на живота не е организирано, както паметта (210). Симондон не се фокусира върху литературната инвенция, докато Делюз придава ключово значение на литературата, но последният я свързва с творчеството и оставя извън фокус инвенцията (212), откъдето нуждата от сдвояването им.

Пето, концептуалното съзвездие на инвенцията е открито върху тъмната материя на едно мислене, чийто блясък е вече угаснал, погълнат от черните дупки на апории. Еньо Стоянов свързва това мислене с традиционната метафизика (57), идеологията (82), съденето (233), но преди всичко с решението, взето "при Платон в античността за европейската мисъл ... че критерият, на базата на който ще се прави селекция на обекти ... ще привилегирова твърдеството като механизъм за тази селекция (224–225). Апорииите, в които се заплита това решение, са формулирани още в главата върху деконструкцията, но ще продължат да се възвръщат в хода на изследването: (1) Да кажеш нещо ново означава да не говориш, както се говори и следователно да нарушиш правилото как се говори, но новото може да бъде казано, само доколкото не е неправилно и отгук доколкото следва правило (45). (2) Новото трябва да може да бъде разпознато като ново, но ако е познато, то не би било ново, следователно трябва да

бъде разпознато като непознато (50–51). (3) Късномодерният капитализъм е открил как да превръща новото в стоки, но остокостеното ново е овещнено, то е само обновяване на винаги същото, така че изкуството може да остане ново, само доколкото е миметично (тъй като всеки мимезис разкрива себе си като илюзия, мимезисът на новото в изкуството би го разкривал като идеологическата илюзия и оттук би го спасявал от самото себе си; 73). (4) "Мимезисът и авторството се движат сякаш в противоположни посоки" (146), но модерното схващане за литературата ги е свързано във възел посредством понятието за творчество. Впрочем апории могат да бъдат открити и в убежните точки на перспективата към Изер (89, 129), Рикъор (179), Симондон (231).

Седмо, инвенцията е динамично съзвездие, разгъващо се като процес. Този процес е преди всичко исторически: първоначално инвенцията не е свързана с новото; през XVI–XVII в. тя е преосмислена като способност, а това постепенно сближава изкуството и новото (22–23; 33), откъсвайки последното от знанието (36). В края на XVIII век обаче новото като категория вече е изтощило силите си и се разпръсва в различни понятийни среди, свързани с различни области на естетиката и изкуството (42). При все това значението на инвенцията е вече изместено от констативност към перформативност (53), което определя траекторията на употребите на понятието дори в наглед далечни области като техниката.

Измененията в понятийното съзвездие на инвенцията обаче не са само исторически; те динамизират отвътре теоретичните констелации, върху които се основава изследването: още в Аристотеловото понятие за мимезис може да бъде разпознато напрежение между две форми на знание, едната от които се самополага в изображението, докато другата изисква деактуализирането му (18); напрежението между актуализация и деактуализация се възвръща в разграничението между два типа четене при Волфганг Изер (116) и в схващането на фабулата при Рикъор (180); сходно напрежение може да бъде открито дори там, където вече е била изградена връзка между различни понятия или фигури, например между Изер и формалистите (123) или между романтиците и Адорно, свързал наследената от тях концепция за изкуството с понятие за природа, изместено от полюса на субекта към обект, изплъзващ се от пълното си обективизиране "в моментите на привидно изразяване, т.е. в моментите на квази-субективизиране" (76). Все пак, независимо от тези исторически и концептуални измествания, независимо от сближаванията, раздалечаванията, преобръщанията, връзките между отделните елементи на съзвездията от понятия никога не се разкъсват напълно и дори античната риторика запазва известна притегателна сила (65).

Ако обобщим, отчитайки историческите изменения и вътрешното напрежение между понятията, то Еньо Стоянов мисли инвенцията като съзвездие от разбягващи се съзвездия. Струва ми се, че то е организирано около гравитационен център, който може да бъде опростен до следното: новото предполага условия за възможност, които го предполагат; то обаче е несводимо до състояние на нещата; новото е процес, творчески процес, защото не само инвенцията

предполага ново, но и новото — инвенция; следователно новото създава своите условия за възможност. Мисля, че тъкмо този гравитационен център на изследването е маркиран от понятието за себезадаване възвръщащо се в различни форми във възлови моменти от аргументацията.

Коментари

Мисля, че в понятието за себезадаване или себезадаване е съгъстена особена диалектика, която представлява едно от ключовите постижения на изследването. Ще опитам да изясня накратко хода ѝ: новото не е условието на възможността си; след като условието за възможността му на свой ред го предполага, дали следва да приемем, че (1) новото е свойствено на обуславящото го, че последното е собствено новото, собственик на новото; или напротив, следва да предположим, че (2) "взаимообуславянето в динамичен процес" представя новото като условие за възможността на условието си, като обуславящо обуславящото и следователно като различно от различното от самото ново условие, което го прави възможно?

(1) Първото решение би довело до теоретичен анимизъм; то би представлявало инвенцията като самотворяща се, възвисена, небесна сила, свободна от труда, от който възниква всяко земно производство (и творчество); тогава новото би функционирало като един от малките богове на съвременната теория, далечен потомък на романтичния гений. С оглед на критиката на понятието за абсолютна инвенция на Жак Дерида (47), смятам, че такава интерпретация не би уловила добре нито намеренията, нито постиженията на изследването.

(2) Вторият прочит на самополагането на новото би предполагал двойно негативно отношение, от една страна между условието и новото (само по себе си вече негативна категория), от друга — между условието и условието на условието. Мисля, че, без да го заявява, изследването избира този подход, разгръщайки негативността в серии. Какво обаче прави възможно прилагането на понятието за ново към крайните елементи на такива негативни серии? Какво гарантира, че крайното условие на новото е отново новото, че новото като крайно условие е също така ново, същото ново (без да е отново същото)? Ако разбирам добре аргумента на Еньо Стоянов, то тази възможност произтича от изграденото в дисертацията понятие за ставането на новото като процес на от/различаване.

Това понятие обаче не толкова решава, колкото разгръща въпроса при какви условия можем да използваме понятието ново, защото то на свой ред изисква решение дали да различаваме новото от ставането му. Ако не ги разграничим, то разликата между условие и обусловено е илюзия, а следователно е илюзорен и въпросът за условията на възможност на новото (също както ако бяхме се питали какви са условията за възможност на условията за възможност). Но ако разграничим ставането от новото, то отново бихме се изпатили пред

въпроса какво гарантира, че това, което става, е тъкмо новото или изобщо ново. Този въпрос на свой ред би изисквал да направим нова стъпка, отвеждаща отвъд ставането, към по-дълбоко или по-повърхностно условие за възможност, до ново отграничаване и следователно ново отрицание, тласкани от надеждата, че в крайна сметка ще стигнем обратно до новото (или поне ще открием точката, в която то се възвръща като самопораждаща се възможност, като родител на самото себе си).

Такова напредване чрез стъпки отвъд несъмнено е диалектическо, но то ми се струва обърната диалектика, в която крайната точка служи като изходна точка, синтезът — като основа за разгръщането на антитези.

Въпроси

(1) Отношението между инвенцията и новото е асиметрично: новото се самосъздава, инвенцията се самозаличава. Тогава може ли да се твърди, че инвенцията самоунищожава своите условия за възможност, че се себеотлага или себепредава?

(2) В съзвездие от понятия, открито у Делюз, литературата е свързана с творчеството, на свой ред свързано с контраактуализацията, определена като извеждане на нова виртуалност от актуалното (233) или отмяна на собствените актуализации (235). Но според Делюз контраактуализацията предполага повърхностно удвояване. Тъкмо то освобождава събитието от причините, действащи в дълбочината му и вписва в актуалното негативност, остатък или недостатък, който не може да бъде актуализиран (Deleuze, Gilles. *Logique du sens*. Paris: Minuit, 1969, p. 247). На тази основа Делюз свързва контраактуализацията с двата смисъла на смърт, разграничени от Бланшо (Deleuze, *Logique du sens*, p. 176–177), коментирани също и в дисертацията (217). Нещо повече, повърхностното удвояване на събитието е илюстрирано с пантомимата, характеризираща се с особен режим на репрезентация (Deleuze, *Logique*, p. 172). С оглед на това бих искал да попитам дали възплъщаването на събитие от мим може да бъде мислено като мимезис? Дали, за да бъде съчетан с инвенцията, мимезисът следва да бъде преосмислен като мимика или мимология? Ако, както ми се струва, изграденото от Еньо Стоянов понятие вече го предполага, то не следва ли извеждането на нова виртуалност да бъде описано не толкова като отмяна на собствените актуализации, колкото като повърхностното им удвояване?

Автореферат и допълнителни публикации

Авторефератът изпълнява изискванията и адекватно представя съдържанието и приносите на дисертационния труд. Приложените научни публикации представляват оригинални трудове на Еньо Стоянов.

Препоръка

Дисертационният труд представлява извънредно значим принос към съвременната литературна теория. Поради това бих искал да препоръчам на научното жури да присъди на Еньо Стоянов научната и образователна степен "доктор" в област 2. Хуманитарни науки, направление 2.1. Филология (теория на литературата)".

С уважение:

проф. д-р Тодор Христов

26 септември 2024 г.

гр. София